

Карнаух Б. П.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
№1 Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого*

ПОСОБНИЦТВО І ПІДБУРЮВАННЯ В ДЕЛІКТНОМУ ПРАВІ США

Визначення пособництва і підбурювання в американському деліктному праві напрочуд подібне до того, як це поняття визначають міжнародні кримінальні трибунали. Так, відповідно до § 876(b) американського Зводу деліктів (The Restatement (Second) of Torts): «За шкоду, завдану третій особі, протиправними діями іншого, особа відповідає, якщо вона... (b) знає, що поведінка іншого становить порушення обов'язку і при цьому надає *істотну допомогу* чи заохочення іншому поводитися таким чином» (курсив наш. – Б. К.).

Тож, в американському деліктному праві, так само як у

міжнародному звичаєвому, постає проблема оцінки істотності допомоги, яку надає пособник чи підбурювач. На цей рахунок національна прецедентна практика напрацювала п'ять критеріїв, які мають бути враховані, а саме:

- а) характер дії, якій надається допомога чи сприяння;
- б) обсяг допомоги чи сприяння;
- в) присутність пособника чи підбурювача на місці і під час завдання шкоди;
- г) характер стосунків між пособником чи підбурювачем і безпосереднім заподіювачем шкоди;
- ґ) психічне ставлення пособника чи підбурювача; та
- д) час, протягом якого допомога надавалась (див. коментар до § 876(b) The Restatement (Second) of Torts).

Пояснення ролі цих критеріїв надав Апеляційний Суд США Округу Колумбія у справі *Halberstam v. Welch* 705 F.2d 472 (D.C. Cir. 1983). Цікаво, що хоча міжнародні кримінальні трибунали, відмінно від американських судів, прямо не визначали перелік критеріїв, значимих для оцінки істотності впливу, однак, сформульовані в американській юриспруденції критерії значною мірою суголосні із рішеннями трибуналів, і навіть, справедливо сказати, знаходять своє підтвердження в цих рішеннях.

Оцінюючи характер дії, якій надається допомога, суд по суті застосовує пропорційний підхід, адже, що більш тяжким і кричущим є основне правопорушення, то меншим є мінімально необхідний обсяг допомоги, що вимагається для притягнення особи до відповідальності за пособництво такому правопорушенню. Іншими словами, одна і та ж сама дія пособника може тягнути або не тягнути відповідальність залежно від того, наскільки обурливим, грубим і очевидним було правопорушення, якому посприяла ця дія.

Під обсягом допомоги, вочевидь, слід розуміти кількість зусиль і ресурсів, які були витрачені пособником чи підбурювачем на те, що в остаточному підсумкові перетворилося на делікт, а також питому вагу цих зусиль і ресурсів у загальній кількості зусиль та ресурсів, витрачених на делікт усіма причетними.

Присутність на місці заподіяння шкоди під час її заподіяння основним деліквентом може слугувати фактором, що вказує на схвалення дій деліквента і надання йому моральної підтримки. Однак факт присутності аж ніяк не є вирішальним. Адже, з одного боку, проста присутність без будь-якої діяльної чи моральної підтримки скоюваного не рахується; а, з іншого боку, буває, що особа безпосередньо не присутня на місці завдання шкоди у момент її завдання, тим не менше, відіграє ключову роль у загальному сценарії завдання шкоди.

Характер стосунків між сторонами – це іще один фактор, на якому наголошували також і трибунали, зауважуючи що підтримка дій деліквента авторитетною в його очах персоною «легітимізує»

протиправну поведінку у свідомості її автора. З іншого боку, характер стосунків може бути для суду приводом не поспішати із висновком про істотність допомоги у тих випадках, коли виконавець і пособник перебувають у близьких стосунках, природа яких сама по собі передбачає взаємну поміч один одному. На цьому зауважив суд у справі *Halberstam v. Welch*, у якій позов про відшкодування шкоди, завданої смертю, було пред'явлено до цивільної дружини грабіжника, котрий убив чоловіка під час пограбування. Утім за обставин цієї справи, суд, навіть попри врахування інтимних стосунків між сторонами, усе ж таки дійшов висновку, що допомога дружини була істотною.

Такий фактор як психічне ставлення, на перший погляд, видається чужорідним у цьому переліку, адже все інше – це об'єктивні показники (характер дії, обсяг допомоги, тривалість допомоги, присутність на місці події, і навіть характер стосунків). Здавалося б, якщо істотність впливу (допомоги) – це про причинний зв'язок, то вона не може залежати від свідомості особи, бо причинний зв'язок – це явище об'єктивне. Утім, об'єктивне (реальний світ) і суб'єктивне (свідомість) тісно переплетені між собою у понятті інтенціональної причинності (тобто причинної послідовності, ланкою(-ами) якої є феномени психологічного плану, такі як інтенціональні стани).

По-друге, тест на «істотність впливу» – пов'язаний із більш широким поняттям віддаленості шкоди, або – що те ж саме – меж відповідальності. А оцінка віддаленості шкоди – це не просто установлення факту, це питання правової політики, щодо якого суд має висловитися, беручи до уваги усі фактичні обставини справи, на основі балансування мети превенції, з одного боку, і принципу свободи від непередбачуваного ризику відповідальності – з іншого. Таке «політичне» питання передбачає врахування найрізноманітніших факторів, у тому числі й тих, що належать до сфери суб'єктивного. Отож, психічна сторона діяння пособника і підбурювача, тобто те, наскільки докладним було його знання про майбутній делікт і те, чи бажав він завдання шкоди потерпілому, – це теж фактори, які підлягають зважуванню під час оцінки істотності впливу.

Насамкінець, час, протягом якого допомога надавалась, – це, по суті, іще один спосіб вимірювати обсяг допомоги. Що довше надавалась допомога, то більшим є її загальний обсяг. Окрім того, час має значення і в контексті інтенціональної причинності. Так, пособництво і підбурювання не передбачає попередньої змови між сторонами. Утім якщо допомога надається систематично і протягом тривалого часу то такі відносини близькі до договірних і можуть становити собою певний сурогат змови. Якщо пособник чи підбурювач протягом тривалого часу надає допомогу безпосередньому виконавцеві, то в останнього справедливо виникають певні очікування щодо допомоги в майбутньому, виконавець покладається не те, що допомога буде надана, і цей розрахунок може стати не останнім фактором в ухваленні рішення про те, чи вчиняти

делікти в майбутньому. Такі очікування й розрахунків не виникають, якщо допомога була разовою, епізодичною, випадковою.

До наведеного переліку слід додати ще один вкрай важливий чинник, а саме – характер дії пособника чи підбурювача. У цьому контексті дуже важливо, чи була дія, що становила допомогу, сама по собі законною, нормальною, типовою послугою, яку пособник надає в рамках своєї підприємницької чи іншої систематичної діяльності будь-кому, хто до нього звертається. Так, ключовим аргументом, завдяки якому під час Нюрнберзького трибуналу було виправдано обвинуваченого Карла Раше, генерального директора Дрезденського банку, що надавав кредити підприємствам СС, стало те, що його дії самі по собі були законними, і послуги, які він надавав СС (надання коштів на поворотній основі), він надавав і безлічі інших клієнтів свого банку. І хоча вирок МКТ щодо Карла Раше далеко не безспірний, саме «нормальність» і «повсякденність» його дій дали йому змогу уникнути відповідальності.

Цей же аспект зіграв свою роль і в справі *Halberstam v. Welch*, але в протилежному напрямку. Суд зауважив на тому, що цивільна дружина грабіжника вела бухгалтерський облік награваних коштовностей (чоловік пояснював їй, що він їх скуповував для подальшого перепродажу), подавала звітність у податкову і оформляла прибутки на своє ім'я (між іншим, підозрілим фактом, на думку суду, для дружини мала стати хоча б дивна асиметрія первинних документів – бо наявними були лише квитанції, щодо перепродажу золота покупцям, але не було жодної, що б підтверджувала його купівлю). Суд зауважив, що в цій справі зі зрозумілих причин не слід поспішати із висновком, що допомога була істотною (бо це нормально, що дружина допомагає чоловікові), утім суд підкреслив, що допомога пані Гамільтон своєму цивільному чоловікові якраз-таки виходила за межі звичайної, повсякденної подружньої помочі.

Таким чином, істотність впливу на завдання шкоди – це оціночна категорія, яка підлягає аналізу на підставі дослідження усіх обставин справи в сукупності. При оцінці істотності впливу належить враховувати, що дії пособника і підбурювача можуть бути пов'язані із деліктом через фізичний або інтенціональний причинний зв'язок. Для визнання впливу істотним не вимагається, щоб дії пособника і підбурювача були *conditio sine qua non* (необхідною умовою) делікту. Натомість до факторів, які підлягають урахуванню при оцінці істотності впливу належать: характер дії, якій надається допомога чи сприяння; характер дії, у якій виражається допомога чи сприяння; обсяг і тривалість допомоги чи сприяння; присутність пособника чи підбурювача на місці і під час завдання шкоди; характер стосунків між пособником чи підбурювачем і безпосереднім заподіювачем шкоди; психічне ставлення пособника чи підбурювача.